Salmesang gennem fem århundrede

- Menighedssangens betydning under og efter reformationen

Af Stine Isaksen, Videncenter for sang

Oversigt over indhold

Introduktion 2
Kirkesang før reformationen 2
1500-tallet: Den nye salmesang på folkesprog 3
Ad fontes – Renæssance og reformation 3
Den Lutherske reformation, og salmesangens placering heri 3
Efter reformationen 5
1600-tallet: Konsolidering af enevælden og den rette lære 7
Den rette lære 8
1700-tallet: Rationalisme og oplysning 9
Pietisme 9
1800-tallet 10
Grundtvigs salmekritik og syn på sangens funktion 10
1900-tallet 11
Litteraturoversigt 12

Introduktion

> *Det er en almindelig erfaring, at salmesang er den vigtigste kommunikationsform i dansk kirkeliv. Vigtigere end prædikener og bibellæsning. Sådan har det været siden Reformationen for små 500 år siden, og sådan er det i dag*.[1]

Beskrivelsen af salmesangens som den vigtigste kommunikationsform i Den Danske Folkekirke er hymnolog Peter Balslev-Clausen på ingen måde ene om, og netop salmerne er da også et af de væsentligste kendetegn man kan pege på i forbindelse med gudstjenesten. Netop derfor er det givet, at den for Folkekirken så karakteristiske menighedssang udgør en væsentlig del af reformationens virkningshistorie i Danmark. Dette skyldes blandt andet, at den nye form for salmesang, der introduceres med reformationen, var udslagsgivende i forhold til at sprede reformationens budskab, og på den måde har haft en opdragende effekt i forhold til menigheden. Derudover har den medvirket til at skabe fællesskab og kollektiv identitet ikke blot i den enkelte menighed, men også på sigt – efterhånden som standardiserede versioner af samler spredtes via salmebøgerne – et fællesskab, der gik ud over de nære ansigt-til-ansigts-fællesskaber i det traditionelle samfund. Fællessangen – først den kirkelige og senere også den verdslige (fx den nationale fællessang) – har således i høj grad være med til at bane vejen for det moderne samfund. Men hvad er det for en rolle, som salmesangen udfylder?

Hymnolog Jørgen Kjærgård forklarer, hvordan de danske salmer er "en slags sungne prædikener, hvor det er hele menigheden, der udlægger eller reflekterer over evangeliet."[2] På den måde bliver det salmens opgave at bidrage til en realisering af det almindelige præstedømme og det individuelle gudsforhold, som er centrale kendetegn ved den lutherske reformation. Salmerne medvirker til at gøre den enkelte til sin egen præst, bisp og pave.

Ud over at være "folkekirkens stærkeste kommunikationsform" er det også karakteristisk, at salmesangen har undergået en løbende udvikling hen over de 500 år der er gået siden reformationen. Som det vil fremgå af det følgende, har salmesangen, ved siden af at være båret af stærke traditioner, også formået at tilpasse sig sin samtid. Dette har været nødvendigt for at vinde lydhørhed blandt almindelige kirkegængere, og gør samtidig, at salmerne kommer til at fremstå som tidsbilleder, der giver os vigtig viden om mentalitet og virkelighedsopfattelsen hos almindelige kirkegængere hen over femårhundrede.

Kirkesang før reformationen

Et af de væsentligste kendetegn ved den før-reformatoriske samfundsopfattelse i Vesteuropa var, at den var meget hierarkisk, hvilket kendetegnede både det verdslige og det kirkelige samfund. Som en konsekvens heraf er det oplagt, at funktionen af sang og musik i gudstjenesten primært var at understrege kirkens placering i det samlede guddommelige hierarki. Allerede med Gregorius den store (540-604) blev kirkesangen reguleret (i det der senere er kendt som gregoriansk sang), uddannelsen af messens sangere blev institutionaliseret i den såkaldte scola cantorum, og disse modtog den laveste indvielsesgrad til præsteembede (kantor). Herved fik kirkesangen sit eget liturgiske embede, og menighedssangen inden for den romerske kirke ebbede ud, selvom der gennem middelalderen stadig eksisterede en tradition for rimbønner og lange bibelfabulerende vers (fx i form af Maria-viserne) uden for kirken.

[1] Kronik af Peter Balslev-Clausen, 2014a.
[2] Interview med Jørgen Kjærgaard. Øhrstrøm, 2014a.

Hen mod middelalderens slutning nåede korsangen i messen hidtil uhørt perfektion. Kun ved enkelte højtider sang menigheden ind imellem nogle få vers på "folkesprog", men den bærende sang i messen var på latin og forbeholdt en eksklusiv uddannet og indviet skare. Der skulle en ny teologisk gennemtænkning af forholdet mellem Gud og menneske, mellem individ og fællesskab og mellem kirke og menighed til, før det blev anderledes.

1500-tallet: Den nye salmesang på folkesprog

Ad fontes – Renæssance og reformation

Efterhånden som middelalderens hierarkiske samfund blev for snævert og indskrænkende, holdt renæssancen sit indtog. "Ad fontes" – "til kilderne" blev et væsentligt bærende princip bag mange af de tanker, der kendetegner netop denne periode. Måske vigtigere endnu var dog erkendelsen af, at mennesket er et individ – at det har værdi i sig selv og ikke kun i kraft af de sammenhænge, som det indgik i. Man indså, at al erkendelse går gennem det enkelte menneske, der individuelt handler, tænker og tror. Dermed kunne det næsten ikke undgås, at også kirken berøres af renæssancen, og at det middelalderlige hierarki, som kendetegnede institutionens opbygning, autoritet og nedarvede traditioner, blev udfordret. Luther og de andre reformatorer drog således blot de teologiske og kirkelige konsekvenser af de tanker og ideer, der kendetegnede perioden. Som man på universitetet gik til de antikke skrifter og derudfra kritiserede samtiden, gik Luther og reformatorerne tilbage til kristendommens kilder: Biblens skrifter med apostlenes vidnesbyrd om den ældste menigheds tro, lære og kirkeliv.

Den Lutherske reformation, og salmesangens placering heri

Et af de væsentligste teologiske principper i forbindelse med Luthers reformation var, at et menneske ikke kan retfærdiggøre sig selv overfor Gud – Gud har allerede selv ydet sit fuldkomne offer, så det handler først og fremmest om at tro.

Martin Luther

Den naturlige konsekvens heraf er, at den enkeltes tro netop først og fremmest er den enkeltes og derfor ikke længere nødvendigvis er noget, som angår kirken som institution. Hos Luther konkretiseres disse nye, tidstypiske tanker om individets autonomi i ideen om det almindelige præstedømme – at "enhver, der er krøbet ud af dåben, er både præst, bisp og pave". Betydningen af dette er intet mindre end revolutionerende: Den højeste autoritet tilhørte ikke længere kirken, men biblen, og netop den nye menighedssang var en central del af Luthers reformatoriske gennemtænkning af, hvordan gudstjenesten kunne bringes i overensstemmelse med kilderne/biblen og virkeliggøre det almindelige præstedømme.

Men der manglede et afgørende element: Salmer på folkesprog. I et brev til hofpræsten Georg Spalatin skriver Luther således om salmesangens betydning: "Nåde og fred! Jeg tænker på at skabe tyske salmer efter

profeters og kirkefædres eksempel. Altså åndelige sange, for at Guds Ord må blive i folket også ved sangens hjælp. Derfor leder vi efter digtere overalt. Men jeg ønsker, at højtravende og usædvanlige ord bliver undgået, så folk kan synge så enfoldige og alment forståelige ord som muligt, dog rene og passende". I forordet til bogtrykker Valentin Baptists salmebog fra 1545 skriver Luther endvidere: "Thi Gud har gjort vort hjerte glad ved sin kære Søn, som han har hengivet for os til forløsning fra synder, død og djævel. Den, der for alvor tror dette, kan ikke lade være: han *må* synge og tale derom med glæde og lyst, for at også andre kan høre og komme til". For Luther skulle salmen med sit udgangspunkt i biblen altså udgøre en (personlig) henvendelse til Gud, men der er også et væsentligt element af undervisning i den rette tro og en versificeret tekst med rim til en enkelt melodi, der er let at forstå og ikke mindst huske. Det er også et fundamentalt kendetegn ved den Lutherske salmesang, at når menigheden istemmer en salme, bliver den medforkyndere. Den passivitet, der var kendetegnende for deltagelse i den katolske messe blev netop i salmesangen erstattet af menighedens medansvar for forkyndelsen i den Lutherske gudstjeneste, hvilket ligger fint i forlængelse af ideen om "det almindelige præstedømme".

Luther deltog selv aktivt i skabelsen af en tysksproget kirkesang, og både i den katolske og den reformatoriske litteratur spillede salmesangen en stor rolle som noget af det mest karakteristiske ved reformationsbevægelsen. Dette ser man blandt andet i "Krøniken om graabrødrenes fordrivelse fra deres klostre i Danmark", hvori det beskrives, hvordan der Allehelgensaften i 1528 for første gang blev afholdt en evangelisk gudstjeneste i gråbrødre kirke i Viborg, hvor prædikanten Hans Tausen "lod afskrige tre af sit partis sange", og i forbindelse med fordrivelsen fra klosteret i Malmø nævnes det først, at der i 1527 samledes "en meget stor skare fra byen" i Skt. Simons og Judas' kapel. "Her sang de deres sange og holdt efter lutheranernes skik messer på dansk". Også om reformatorerne Claus Mortensen og Claus Olufsens ophold i Haderslev 1528-29 hedder det, at de der "inddrak fuldstændigere danske sange og det lutherske kætteris gift." Netop disse skildringer viser, hvordan salmesangen var en væsentlig del af det radikale opgør med den katolske kirke, som reformationen udgjorde

I Malmøbogen (1528) forfattet af en af reformatorerne – Peder Laurentsen, var det først og fremmest Paulus (jf. princippet om at gå tilbage "til kilderne"), der blev brugt til at legitimere den nye gudstjeneste og dermed menighedssangen. Laurentsen påpeger således, at "kristne menneskers bøn, taksigelse, lovsang, prædiken og lærdom i kirken og forsamlingen skal være på det tungemål, almuen kan forstå, ellers (siger han) er det gækkeri og galenskab"[3]. Ved at gøre gudstjenesten uforståelig og ved at forbeholde sangen for de gejstlige, har den gamle kirke "borttaget den frugt og det gavn, almuen skal have af sang, bønner og læsning"[4]. Det er altså denne klerikale eksklusivitet, som man med reformationen ønsker at gøre op med. "Hvor almuen kan synge og sammen med klerkene kan love Gud, der må de også skulle gøre det[5], og hvor almuen (endnu) ikke synge med præsterne skal disse sørge for at synge på det sprog, den (almuen) "kan forstå og forbedres af"[6]. Folkesproget og menighedens aktive deltagelse er en forudsætning for gudstjenestens sjælesørgeriske og pædagogiske virkning.

[3] christne menneskers bøn / taksigelse / lofsang / predicken oc lerdom i kircken oc forsamlingen schal wære paa thet twngemaal almuen kand forstaa / ellers (siger han) er thet geckerii oc galenscaff
[4] borttaget den fruct og thet gaffn almuen scal haffwe aff sang / bønner oc lessning
[5] Hwor almuen kand siwnge och mett klerckene loffwe gud ther maa oc skulle the thet giøre
[6] kand forstaa oc forbedris aff

Som et lille kuriosum kommer Poul Helgensen – Peder Laurentsens gamle lærer – i sit modskrift mod Malmøbogen (”Svar paa den Bog som borgemester og Raad i Malmø lod udgaa om Reformationen i deres by (1530)) også ind på salmesang. Helgesen ræsonnerer, at præsterne måtte overtage salmesangen fra menighederne fordi menighederne blev større og mere sammensatte og man derfor risikerede at gudstjenesterne ville ende i kaos. Igen inddrages Paulus idet Helgesen påpeger, at ”hvis Paulus nu hørte hvordan der synges i Lutherske forsamlinger både af kvinder og mænd, unge og gamle da ville han irettesætte dem. Ville han ikke tillade, at kvinder måtte tale eller spørge i nogen kristen forsamling, meget minde skulle han da kunne lide, de skulle synge i den selv samme forsamling”[7] Helgesen uddyber sine argumenter i ”Én kortt vnderwiisning til én christelig foreening (1533), og konstaterer, at ”Paulus ville ikke have, at kvinder skulle tale i kirker, men være tavse og stille. Den danske messe giver dem tvært imod anledning til ikke alene at tale men også at synge med en klynkende stemme, hvorved manges sind og hjerte bevæges mere til syndige tanker end til gudelige, hvorfor mange kommer til kirkes for andet en for Guds skyld.”[8] Hvis der skulle synges, så skulle det i flg. Helgesen ske enten før eller efter messen og ske af skolede stemmer, da ”den som synger værst, begynder gerne først.”[9]

Efter reformationen

Efter reformationen i 1536 samledes bestemmelserne om den kirkelige jura, økonomi og liturgi – herunder sang – i Kirkeordinansen (1537/39). Ordinansen understreger biblens utvetydige autoritet, og i sognekirker i by og på land skal der ifølge denne nu læses og synges på dansk. Kirkeordinansen fastlagde således rammerne for den salmegudstjeneste, der den dag i dag kendetegner den danske folkekirke. Romermessen var båret af den gejstlige latinske sang, men nu blev det menighedens fællessalmer, der helt overordnet bandt gudstjenesten sammen.

Peder Palladius skriver i sin visitatsbog (1543), at der ved gudstjenesten – ikke mindst på landet – kun må synges på dansk og ikke gregorianske melodier. Til jul, påske og pinse måtte degnen synge en latinsk salme for at godtgøre, at han var en lærd mand, der fortjente det offer sognebørnene gav ham. Herudover skulle han synge de salmer, som menigheden kendte.

Palladius skriver således, at ”saadanne almindelige Salmer, Viser og anden Sang bør jo en kristen Almue at ligge sig efter at sjunge, thi Skriften befaler det. »Sjunger (siger Sankt Povl) hellige Salmer, Hymner og aandelig Sang, og lover og takker Gud af Hjærte og Mund, naar I komme tilsammen«. Det vil Gud have… Hvi skulde vi det ikke gøre? Disse Smaafugle, som flyve her ude, de gør lige det samme efter Guds Befaling: »Laudate volucres coeli dominum: I Fugle i Skyerne, lover og takker Herren«. … I skal her ikke aleneste sjunge, men ogsaa hjemme, i Skov og Mark, paa Ager og Eng, hvor Lejlighed kan give sig. En Dannekvinde ved hendes Væv, en god Pige ved hendes Rok…” Sangen er altså for Peder Palladius en af menneskets grundlæggende, spontane udtryksformer. Han påpegede, at som fuglene synger, gør mennesker det også, og lovsangen er

[7] Ther som sanctus Paulus nw hørde huore ther siwngis wdi Luthersche forsamblinger bode aff qwinner oc mend, wnge oc gamble, tha schulde hand thet saare laste. Wille hand icke tillstæde att qwinner motte tale eller spørie wdi noger christen forsambling, møgett mijndre schulde hand thet liide, att the schulde qwæde wdi samme forsambling.

[8] Sanctus Paulus will att qwinner schule icke tale i kircker, men wære qwertawse oc ij styllehed, oc then dantsche messe twert emod giffuer thenom orsage icke alsomeniste att tale, men och saa att qwæde mett eett klynginde stæmme, huar wdaf mangis sind oc hierter røris meer til syndige tancker end till noger gudelighed oc huar fore mange meer komme til kirckin end for Gudz skyld.

[9] Then som wærst qwæder, begynfder gierne først.

uundværlig, når mennesket skal prise Gud – både inden for og uden for gudstjenestens rammer. Bemærk tillige, at også Palladius tager udgangspunkt i Paulus – også han søger til kilderne.

Bogtrykkerteknikken, og som en naturlig konsekvens heraf også masseproducerede salmebøger, fik stor betydning for de nye salmers udbredelse. Men på trods af, at de trykte salmebøger har sikret udbredelse og tekstmæssig ensartethed, har den daglige brug af salmerne for de fleste almindelige mennesker været uafhængig af salmebøgerne. Man kunne de salmer man sang udenad, og havde ikke brug for trykte salmebøger. Dette understreges af, at det var meget svært eller nærmest umuligt at få rettelser og ændringer i salmerne til at slå igennem. Engang indlærte og indsungne salmer ændres kun vanskeligt i en primært illitterær kultur, der typisk er kendetegnet ved at være meget konservativ.
Det antal sange den enkelte kan gøre brug af i en illitterær kultur er typisk 50-75, og som en konsekvens heraf kan et givent kollektiv i en illitterær kultur (fx en menighed i reformationsårhundredet) gøre brug af op til 100 fællessange. Balslev-Clausen har studeret reformationstidens salmebøger, og han konkludere, at i alt 52 salmer indgår i de kendte gudstjenesteordninger 1528-1539, og må antages at være de mest kendte.

Som en illustration af den betydning man tillagde sangen i den ny reformerte gudstjeneste kan man anvende det kongebrev, som fra 1569 gjorde Hans Thomissøns salmebog enerådende på markedet. Netop Thomissøns salmebog er samlet og redigeret med en klar bevidsthed om salmesangens evne til at fastholde reformationens nye indsigter, og Thomissøn redegør selv for salmebogens formål - herunder at man gennem rim og sang lærer og husker mest og bedst, og at den ikke kun skal bruges i kirker men også i skoler og huse.

I 1500-tallets slutning synes den danske kirke altså velforsynet med salmer på folkesprog. Man havde ikke blot en officiel salmebog, med tilhørende melodibog, men også en billig folkesalmebog, diverse gudstjenestehåndbøger til præstebrug samt et regelsæt, der afgrænsede den gamle kirkelatin. Samtidig blev ikke mindst Luthers tekster opfattet som garanten for, at salmerne var bærere af den rette tro, og for menigheden har den reformatoriske salmesang i høj grad givet en oplevelse af, nu rent sprogligt, at kunne forstå det, der før virkede uforståeligt.

Med reformationen fulgte således en kristen menighedssang på folkesprog, og denne har præget kirken lige siden: Den danske gudstjeneste er i vid udtrækning en salmemesse, og salmesangen har i høj grad medvirket til at gøre menigheden afgørende ansvarlig for, at gudstjenesten overhovedet kan holdes. Dermed blev salmesangen det meste markante udtryk for den reformatoriske tanke om det almindelige præstedømme idet hele menigheden aktivt indgår i forkyndelsen.

1600-tallet: Konsolidering af enevælden og den rette lære

Illustration i en dansk slægtsbog fra omkring 1600. Det Kgl. Bibliotek

Som det ses af ovenstående illustration var det i 1600-tallet opfattelsen, at samfundet var organiseret efter en guddommelig indstiftet opdeling. Her overrækkes sværdet til adelsmanden, scepter og krone til kongen, bibelen til præsten og plejlen til bonden. Tilsyneladende var det altså ikke med udgangspunkt i lutheranismen, at samfundets indretning kunne blive udfordret – tværtimod bidrog den protestantiske kirke til at konsolidere samfundets orden og den senere enevældige konges magt.
Kongen anså således kirken som et væsentligt redskab i forhold til at legitimere sin egen magt, hvilket blandt andet ses i kraft af, at den tidlige enevælde fornyede reformationstidens gudstjenestebøger. Tanken var, at de nye autoritative kirkelige bøger skulle rundes af med en ny salmebog, som skulle udarbejdes af samtidens uden sammenligning førende skikkelse indenfor kirkelig digtning: Fyns biskop Thomas Kingo.

Den rette lære

1600-tallet blev domineret af en såkaldt luthersk ortodoksi; man søgte efter den rette tro og anstrengte sig for at fastholde denne. Reformationen havde sat individet og det individuelle gudsforhold i centrum, og som en konsekvens heraf blev bønner og salmer de vigtigste redskaber i kampen for at fastholde den rette tro. 1600-tallets salmer havde derfor først og fremmest til formål at skabe orden og klarhed i forhold til trosspørgsmål og indsynge de væsentligste passager af biblen, der jo var garant for den rette tro. Stilarten i de salmetekster, som dominerede samtiden var barokdigtning, som netop i udpræget grad er kendetegnet ved at være koblet til og understøtte de to bærende institutioner: Kirken og enevælden, og perioden byder på mange forskellige salmeforfattere; dog med Kingo som den absolut mest fremtrædende. Som billeder på forbindelsen mellem det guddommelige og det jordiske brugte Kingo i sin digtning ofte flotte naturfænomener som lysgennembrydning og himmelstræbende landskaber. Endvidere satte han versene i strofeform, hvilket hjalp på overskueligheden, og gjorde enderimene tydelige.

Kobberstik fra titelblad til Kingos Aandelige Siunge-Koors første Part (1674)

Kingos salmer havde to primære formål; dels at indkapsle og udtrykke den rette tro, og dels at hylde den enevældige konge. Han lagde grunden til sin brede anerkendelse med udgivelsen af sit "Aandelige Siunge-Koors første Part".

I denne bog har hver ugedag en salme til morgen- og aftenandagten, når man samledes til måltid samt en (gammeltestamentlig) bodssalme til at synge umiddelbart før man gik i seng. Det er således tydeligt, at blandt andre Kingo bidrog til at tage salmesangen ud af gudstjenestens tid og rum, men salmesangen var stadig styret og struktureret fra oven.

I 1699 munder arbejdet i landets første salmebogskommission ud i *Dend Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog,* og med denne fik gudstjenesten den "uniformitet" eller ensartethed, som enevælden tilstræbte. Salmebogen blev efterhånden kendt som Kingos salmebog og fik stor indflydelse på eftertiden.

1700-tallet: Rationalisme og oplysning

1700-tallet er i høj grad kendetegnet ved to centrale åndelige strømninger: henholdsvis den religiøse pietisme og den naturvidenskabelige rationalisme. Selv om disse strømninger tilsyneladende fremstår som uforenelige modsætninger er de i bund og grund udtryk for den samme tidsånd, ifølge hvilken man gennem oplysning kan nå til et bedre og sandere menneskeliv. Ændring af menneskelivet skulle således ske enten gennem oplysning om menneskets og naturens beskaffenhed, eller som pietisterne ved at finde det sande menneskeliv i det himmelske – dvs. oplysning om troens væsen, og om dens erhvervelse og bevarelse.

Pietisme

Pietismen kom syd fra og udfordrede den dogmatiske lutherske kristendom med skematiserede læresætninger underbygget med bibelcitater. Pietismen rettede således fokus væk fra katekismen og de uafviselige sandheder til den mere subjektive religiøse følelse, oplevelse og erfaring. Hvor den lutherske ortodoksi appellerede til forstand og hjerne var det den pietistiske kristendoms formål at vinde hjerterne, og sangen var den bedste vej netop til hjertet og til den pietistiske inderlighed. Gennem sangen nåede man ind til den religiøse følelse og gennem sangen fik den sit udtryk.

Pietismen vakte genklang hos det danske hof, hvor først Frederik den 4. støttede pietistiske initiativer (fx forbud mod komedier og maskerader samt etablering af ydre mission og lov om fattige (1708)). Endvidere oprettedes et skolehjem for forældreløse: Det Kgl. Vaisenhus, som fik, og stadig har, indtægten fra salg af autoriserede bibler og salmebøger i Danmark.

H. A. Brorson

Det var også i høj grad de pietistiske ideer, der dominerede mens Brorson studerede teologi og som derfor kom til at spille en stor rolle for hans salmedigtning. I 1732 udgav han sit første lille salmehefte (Tøndersanghefterne), og flere fulgte hurtigt efter. Brorsons salmer samledes i Troens Rare Klenodie (1739) samt (efter hans død) i Svane-Sang. Ingen af disse udgør kirkesalmebøger i traditionel forstand, men er nærmere personlige vejvisere i sang og i inderlighed. Stilen i Brorsons digtning er mere detaljeret og indadvendt end Kingos, og der er ingen forankring i den ydre konkrete tilværelse. Salmerne lægger op til en indadvendt fordybelse og inderlighed, og sigter mere på at understøtte den personlige religiøse oplevelse end kirkens Gudstjeneste. Pietismens sange adskilte sig på den måde fra reformationstidens, fra at skulle levere det rette teologiske indhold til nu også at ville nå og bevæge den enkelte.

1800-tallet

Ikke kun 1700-tallets religiøse pietisme men også den naturvidenskabelige rationalisme påvirkede kirken og det religiøse liv, og skal man tro de samtidige beretninger stod de danske kirker omkring århundredeskiftet gabende tomme. Eksempelvis skriver en landsbypræst til sin søn i København, at "Paa sine Steder siger man det reent ud, at den gejstlige Stand er ganske undværlig (…) Du nævner nogle faa af Kiøbenhavns Præster, der have et mere eller mindre talrigt Auditorium: men at Kirkerne er dog i Almindelighed – i Forhold til Folkemængden – saa godt som ere tomme, at derimod Forsamlingsstederne af taabelige umoralske Gøglerier stedse ere fulde"[10].

Især i byerne og blandt det dannede borgerskab brød man sig ikke om kirketvang og en ukritisk overtagelse af fortidens dogmer, og langs vestkysten og i de gudelige forsamlinger samledes man uden for kirken, sang af Brorsons Klenodie og Svane-Sang og brugte lægmænd som prædikanter.

I kirken var det vurderingen, at årsagen primært lå i formidlingen af budskabet, hvorfor der i perioden blandt andet udkom nye katekismeudkast, nye bibelhistoriske lærebøger og nyoversættelser af Det Nye Testamente. Man oprettede endvidere det der senere blev omdøbt til Det Kongelige Pastoral Seminarium og udsendte en ny salmebog – Evangelisk-Christelig Salmebog fra 1798.

Grundtvigs salmekritik og syn på sangens funktion

Det er på baggrund af førnævnte krisestemning, at man skal forstå karakteren af og anledning til det arbejde med at gentænke det religiøse fællesskab, som 1800-tallets helt store salmedigter Grundtvig påbegynder omkring 1820. Grundtvig påpegede selv, hvordan salmesangen var folkekirkens vigtigste praksis- og kommunikationsform, og det er netop også salmerne som i eftertiden synes at have en særlig fremtrædende plads i den arv han efterlod. Allerede i 1807 skriver Grundtvig i artiklen "Om Religion og Liturgie", hvordan "Poesien maa træde frem, klædt i det harmoniske Vers, hvilende paa det melodiske Riim, og hævet ved den potenserende Musik. Høit over Jorden maa vi opløftes, og et Glimt af det evige Liv maa sveve forbi vort mod Himlen stirrende Øie."[11] I denne henseende opfyldte hverken Kingos gamle eller den nye Evangelisk-Christelig Salmebog Grundtvigs krav. Sidstnævnte var i Grundtvigs øjne for fornuftsbundet i sin tilgang til de religiøse liv – i stedet skulle sammenhængen mellem det poetiske og det kristelige blev grundprincippet i romantikeren Grundtvigs salmedigtning. Denne position uddyber Grundtvig yderligere i 1828 idet han påpeger, hvordan "det, der i Kirke-Sangen opbygger og rører os, langt mindre er Psalmen i sig selv betragtet, er Meninghedens inderlige Deeltagelse i Den ..... at kige i Texten og høre paa Musiken", og samtidig angav han salmesangens funktion som at skabe et "vi" ud af menigheden, hvorved den kollektive deltagelse i sangen lægger et fundament for individernes fællesskab. Det er for Grundtvig altså i høj grad deltagelsen i sig selv, der rører menigheden og får den enkelte til "naturligt at tilegne sig et fælles, simpelt, levende og rørende Udtryk af Herrens Forjættelser, Aandens Trøst og Guds Børns Hjertelag!"[12] Grundtvigs salmer skal generere fællesskab[13], og som en naturlig konsekvens heraf er de i høj grad salmer om hvad "vi" føler eller gør i

[10] Citeret fra Baunvig, 2014
[11] Citeret fra Baunvig, 2014.
[12] Citeret fra Baunvig, 2014.
[13] Samme fællesskabsdannende funktion var også tiltænkt de mange fædrelandssange, som Grundtvig og mange andre skrev i løbet af århundredet.

Grundtvig under salmesang i Vartov. Fra Danmarks Riges Historie (1896-1907)

modsætning til eksempelvis Brorsons og Kingos salmer, der primært er "jeg"-salmer med fokus på den enkelte. Det er ifølge Frøkjær Baunvig især tydeligt i hans gudstjenestesalmer, hvor Grundtvig "reflekterer … over, hvad det vil sige, at "vi" som menighed synger om det kristne budskab [og han] … brugte fællessang til mere end bare at skabe fællesskabsfølelse i sin menighed. Den gamle præst brugte nemlig også sine salmer til at knytte det stærke fællesskab i menigheden sammen med det kristne forestillingsunivers og de kristne værdier."[14] Som Grundtvigforskeren Sune Auken påpeger, er det i forlængelse heraf endvidere karakteristisk, at alle Grundtvigs salmer på en eller anden måde indeholder et håb. Derfor bliver Grundtvigs teologi ifølge Sune Auken "det nærmeste, man kommer tanken om alles frelse inden for den lutherske tradition…. [han] flytter simpelthen fokus fra lidelsen til påskemiraklet."[15]

1900-tallet

Mens 1800-tallet kan betragtes som en sand guldalder for dansk salmedigtning, der foruden Grundtvig blandt andre også tæller en så fremtrædende digter som B. S. Ingemann, blev der ikke digtet mange salmer i første halvdel af 1900-tallet. I de sidste årtier af det 20. århundrede kom der dog tilsyneladende gang i salmedigtningen igen, og en del af disse nye salmer blev optaget i den nye udgave af Den Danske Salmebog fra 2002.

Det er karakteristisk for de nye salmer, at de som en konsekvens af den øgede individualisering både er præget af personlige eksistentielle spørgsmål, men samtidig efterstræber et trosmæssigt fællesskab med andre. Fx påpeger salmedigter Holger Lissner, hvordan han betragter sine salmer som "bønner til Gud. De begynder måske med mine erfaringer, men de skal helst ende som fællesbønner, alle kan gå ind i. Sangene skal synge i andre end mig, før de bliver til salmer."[16] Salmen kan altså ifølge Lissner udgøre en vej væk fra den underlæggende individualisering og måske endda eksistentielle ensomhed, som præger det senmoderne samfund og frem mod et nyt åndeligt og religiøst fællesskab.

[14] Ebdrup, 2010
[15] Øhrstrøm, 2012
[16] "Det er vigtigere at være tro end at have tro". Interview med Holger Lissner i Kristeligt Dagblad, 10. juli 2014.

Den praksis, som i dag omgiver salmesangen, er også i høj grad præget af den nye tids behov. Man har blandt andet lukket kirken op for nye musikgenrer og omplanter også de mere traditionelle salmer til at formidle det religiøse budskab ind i nogle nye sammenhænge fx i form af babysalmesang, spaghettigudstjenester og en række andre tilbud. Og mens folkekirken som institution får færre og færre medlemmer, er salmerne stadig en stor del af fx jule- og andre traditioner i de fleste hjem i Danmark. På den måde er salmesangen stadig, og måske i dag i højere grad end nogensinde før, en af de veje til det religiøse, som flest mennesker møder i deres dagligliv.

Litteraturoversigt

Balslev-Clausen, Peter: "Salmesang - hele vejen rundt". Kronik i *Kristeligt Dagblad,* 3. november 2014a. http://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/2014-11-03/salmesang-hele-vejen-rundt

Balslev-Clausen, Peter; Hans Raun Iversen og Anne Frovin (red.): *Salmesang: grundbog i hymnologi*, Det Kgl. Vajsenhus' Forlag, 2014b.

Baunvig, Katrine Frøkjær: "Den inderlige deltagelse", *Grundtvig Studier*, Årg. 65, nr. 1 2014. http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/grs/article/view/20945/18467

Ebdrup, Niels: "Salmesang slår "danske værdier"", videnskab.dk, 28. marts 2010, http://videnskab.dk/kultur-samfund/salmesang-slar-danske-vaerdier

Kjærgaard, Jørgen: *Salmehåndbog*. Bd. I & II. Det Kgl. Vajsenhus' Forlag , 2003.

Larsen, Bo Nygaard: *Himmelgrus. Portræt af ti moderne salmedigtere*, Forlaget Alfa, 2007.

Nielsen, Kirsten: *Der flammer en ild. Gudsbilleder i nyere danske salmer*, Aros Forlag, 2007.

Sørensen, Jørgen: "Grundtvig og ældre dansk salmedigtning", *Grundtvig Studier*, 1964 https://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/grs/article/viewFile/13297/11309

Øhrstrøm, Daniel: " De gyldne salmer. 10 ting der skabte Danmark". Interview med Jørgen Kjærgaard i *Kristeligt Dagblad*, 16. august 2014a. http://www.kristeligt-dagblad.dk/danmark/2014-08-16/de-gyldne-salmer

Øhrstrøm, Daniel: "Det er vigtigere at være tro end at have tro". Interview med Holger Lissner i *Kristeligt Dagblad*, 10. juli 2014b. http://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/2014-07-10/det-er-vigtigere-v%C3%A6re-tro-end-have-tro

Øhrstrøm, Daniel: "Grundtvigs salmer peger på påskens mirakel". Interview med Sune Auken i *Kristeligt Dagblad*, 4. april 2012. http://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/grundtvigs-salmer-peger-p%C3%A5-p%C3%A5skens-mirakel